

ДА ГІСТОРЫІ САВЕЦКІХ РЭПРЭСІЙ СУПРАЦЬ ГРАМАДЗЯН ПОЛЬШЧЫ НА ТЭРЫТОРЫІ ЗАХОДНЯЙ БЕЛАРУСІ Ў 1939–1940 гг.

ІГАР МЕЛЬНІКАЎ

Анатацыя: Артыкул прысвечаны разгляду гісторыі сталінскіх рэпрэсій супраць грамадзян міжваеннай Польшчы пасля далучэння Заходняй Беларусі да СССР у верасні 1939 г. На падставе архіўных матэрыялаў і ўспамінаў аўтар паказвае тэхналогію знішчэння польскіх вайскоўцаў, паліцыянтаў і супрацоўнікаў дзяржаўнага апарату ў савецкіх турмах (у Заходняй Беларусі і сталіцы БССР – Мінску).

Ключавыя словы: рэпрэсіі, Заходняя Беларусь, НКУС, Польшча, польскае войска.

TO THE HISTORY OF THE SOVIET REPRESSIONS AGAINST THE CITIZENS OF POLAND ON THE TERRITORY OF WESTERN BELARUS IN 1939–1940

Abstract: The article is devoted to the history of Stalin repression against citizens of interwar Poland after annexing Western Belarus to the USSR in September 1939. On the basis of archival materials and memoirs the author shows technology of elimination of Polish soldiers, police officers and employees of the Polish state administration in soviet prisons (in Western Belarus and the capital of the BSSR – Minsk).

Keywords: Repressions, Western Belarus, NKVD, Poland, Polish Army.

Падзеі, звязаныя з «вызваленчым паходам» Чырвонай Арміі ў Заходнюю Беларусь і Заходнюю Украіну ў верасні 1939 года, да сённяшняга дня неадназначна ацэньваюцца гісторыкамі розных краін. У выніку далучэння Заходняй Беларусі да БССР у руках савецкіх спецслужбаў аказалася значная колькасць польскіх грамадзян.

Арышты на Заходняй Беларусі працягваліся на працягу ўсіх «першых Саветаў» (Быховцев, 2012: 24). Па рашэнні Палітбюро ЦК ВКП(б) ад 5 сакавіка 1940 г. значная колькасць польскіх грамадзян была асуджаная на расстрэл і пакараная ў Катыні, Асташкаве, Харкаве, Кіеве, Мінску, а таксама ў турмах Заходняй Украіны і Заходняй Беларусі.

З дакладной запіскі Старшыні КДБ СССР Аляксандра Шалепіна ад 3 сакавіка 1959 г. вынікае, што на тэрыторыі БССР было расстраляна 3870 грамадзян міжваеннай Польшчы. У дырэктыве камісара дзяржбяспекі 3 рангу Усевалада Мяркулава ад 22 лютага 1940 г. кіраўнікам абласных упраўленняў НКУС загадвалася ўсіх супрацоўнікаў польскай дзяржаўнай паліцыі, турэмшчыкаў, разведчыкаў, «правакатараў», асаднікаў а таксама судовых работнікаў, якія знаходзіліся ў Старабельскім, Казельскім і Асташкаўскім лагерах, перавесці ў турмы ў распараджэнне мясцовых органаў НКУС. У выніку выканання гэтай дырэктывы ў Мінск акрамя палонных польскіх вайскоўцаў было этапавана і каля 2 тыс. супрацоўнікаў польскай дзяржаўнай паліцыі (Пихоя, 1999: 131).

Літаральна праз месяц, 22 сакавіка 1940 г. Лаўрэнцій Берыя падпісвае загад № 00350 «Аб разгрузцы турмаў НКУС УССР і БССР». У гэтым дакуменце, у прыватнасці, загадвалася з турмаў заходніх абласцей Беларускай ССР перавесці ў Мінскую турму 3000 арыштаваных.

Для аказання дапамогі НКУС БССР у арганізацыі перавозак арыштаваных загадвалася адкамандзіраваць начальніка аддзялення Галоўнага турэмнага ўпраўлення НКУС СССР, капітана дзяржаўнай бяспекі Чэчава. Наркаму ўнутраных спраў БССР, камісару дзяржаўнай бяспекі 3 рангу Л.Цанаве прадпісвалася працу па перавозцы арыштаваных з турмаў заходніх абласцей БССР у Мінскую турму скончыць у дзесяцідзённы тэрмін.

Аб тым, як выглядала працэдура вывазу «польскага кантынгенту» з тураў Заходняй Беларусі, мы можам даведацца з успамінаў палкоўніка Войска Польскага Уладзіслава Худога, які знаходзіўся ў турме ў Брэсце: *«Напрыканцы сакавіка з камеры пачалі вывозіць маіх калег. Адбывалася ўсё без якога-небудзь судовага працэсу. Ніхто не агучваў прысудаў ці рашэнняў. У камеру ўваходзіў афіцэр НКУС і з паперы прачытваў два – чатыры прозвішчы. Больш гэтых людзей мы не бачылі»* (Chudy, 1982: 127).

Паводле інфармацыі польскага даследчыка, былога вязня лагера ў Казельску, Здзіслава Пяшкоўскага, праз мінскія турмы прайшлі 5150 польскіх грамадзян, з іх каля 4 тысячы было расстраляна (Pieszkowski, 1999: 135). Сярод гэтай масы людзей была вялікая колькасць дыпламаваных спецыялістаў па розных галінах ведаў, дактароў навук, дацэнтаў, інжынераў, урачоў, адвакатаў.

Аб некаторых з ахвяр сталінскіх рэпрэсій трэба расказаць падрабязней. 13 снежня 1939 года ў Брэсце быў арыштаваны ваенны ўрач, хірург, былы камендант Акруговага шпіталя ў Брэсце, палкоўнік рэзерву Войска Польскага, уладальнік фальварка Перавілкі ў Брэсцкім павеце Леанард Шмурла. Да сакавіка 1940-га гэты чалавек утрымліваўся ў брэсцкай турме, а затым, у красавіку 1940 года, быў пераведзены ў Мінск, пасля чаго яго сляды губляюцца (ALSZP, rel. Barbara ze Szmurłów Czeredys-Lamparska: л. 3).

Сярод ахвяр НКУС у 1940 г. быў школьны інспектар і настаўнік польскай мовы з Косава Ваўжынец Камінскі. З 1933 па 1938 гг. гэты чалавек быў старшынёй “Стралецкага саюза” ў Косава, а таксама старшынёй Саюза маладой вёскі. Чалавек з актыўнай грамадзянскай пазіцыяй не мог не патрапіць у поле зроку савецкіх спецыяльных органаў. У траўні 1940 года супрацоўнікі НКУС арыштавалі Ваўжынца ў яго доме па вул. Вясёлай, д. 17. Неўзабаве настаўнік апынуўся ў “амерыканцы” і на гэтым яго сляды губляюцца (ДАБВ: л.2).

Асноўным месцам расстрэлаў мінскага НКУС былі вядомыя Курапаты. Аб гэтым у сваіх успамінах сведчаць і самі супрацоўнікі НКУС. Вось вытрымка з паказанняў былога турэмнага наглядчыка А. Знака: *“У 1939 г. мяне прызначылі начальнікам склада. Я прымаў рэчы ў затрыманых, а потым аддаваў іх, калі арыштаваных выводзілі “з рэчамі”. Я ведаў, што супрацоўнікі камендатуры расстрэльвалі зняволеных. Яны самі гэтага не хавалі. Але не казалі, каго і куды возяць. Адноўчы, адзін з супрацоўнікаў камендатуры падвыпіў і расказаў, што расстрэльваюць у асноўным «заходнікаў» у лесе за горадам, недалёка ад дарогі на Лагойск”* (Gorelik, 1996: 149). Аб тым, што ў Курапатах маглі расстрэльваць польскіх вайскоўцаў сведчыць і пратакол сустрэчы супрацоўнікаў польскай пракуратуры з іх беларускімі калегамі ў 1994 г. Там у прыватнасці падкрэслівалася, што ў Курапатах былі знойдзены гузікі ад бялізны, якая выкарыстоўвалася ў войску міжваеннай Польшчы (Kalbarczyk, 2008: 145).

Вось толькі некаторыя факты з гісторыі сталінскіх рэпрэсій супраць грамадзян Польшчы на тэрыторыі БССР у 1939–1940 гг. Гісторыя Беларускага катынскага спісу патрабуе далейшага глыбокага вывучэння. Дадзеная праца важная перш за ўсё з чалавечага пункту гледжання.

Бібліяграфія

1. Быховцев, Николай (2012). *Первые Советы (Волковысчина: сентябрь 1939 – июнь 1941)*. Рига: Институт белорусской истории и культуры.
2. ДАБВ, ф. 364, воп.1,с.115, л. 2, с. 156, л.1, д. 110, лл. 93,96.
3. Мельников, Игорь (2011). «Катынский список: белорусские страницы», *Деды. Дайджест публикаций о белорусской истории*, Выпуск 8: 167-175.
4. Пихои, Р.Г., и Гейштор, А. (1999). *Катынь. Пленники необъявленной войны. Документы и материалы*. Москва.
5. ALSZP, rel. Barbara ze Szmurłów Czeredys-Lamparska.
6. Aresztowani na „Zachodniej Białorusi” (2003). *Alfabetyczny wykaz 4669 Polaków i obywateli polskich innych narodowości aresztowanych na „Zachodniej Białorusi” w latach 1939-1941*. Warszawa: Ośrodek KARTA.
7. Chudy, Władysław (1982). W sowieckim więzieniu w Brześciu nad Bigiem, *Zeszyty historyczne*. Zeszyt 61., Instytut literacki, Paryż, 1982: 127-128.
8. Gorelik, Jewgenij (1996). *Kuropaty. Polski ślad*. Warszawa.
9. Kalbarczyk, Sławomir (2008). Białoruska lista katyńska – brakujący element prawdy o zbrodni katyńskiej, w *Zbrodnia katyńska między prawdą i kłamstwem*. Warszawa.
10. Kisielewski, Tadeusz (2010). *Katyń. Zbrodnia i kłamstwo*. Poznań: Dom wydawniczy Rebis.
11. Komorowski, Kszysztof (2009). *Katyń. Zbrodnia nieukarana*. Warszawa: ZP GRUPA.
12. Peszkowski, Zdzisław (1999). *Mińsk. Kuropaty*. Łódź.